

PAÍS VALENCIA: SOCIOLOGIA DE LA SOCIOLOGIA

Josep Picó
(*Universitat de València*)

En l'editorial del primer número de la revista «Debats»¹ m'atrevia a suggerir que el renaixement cultural del País Valencià tenia els seus orígens en els moviments contestataris del franquisme tardà; minories caracteritzades més per la força conscienciadora i voluntarista de conèixer la societat que no per la possessió, aleshores impossible, d'una imatge clara del futur. Una d'aquestes minories pensants, potser la més petita, era la dels anomenats sociòlegs, un grupet de lletraferits per als quals, com per a tants d'altres, els anys vuitanta han suposat, entre altres coses, una reconsideració dels esquemes teòrics i crítics propis dels seixanta a la llum de realitats socials aleshores desconegudes o distorsionades.

Una breu reconsideració d'aquest material és evident que ha de començar per Fuster, continuar amb un comentari interpretatiu dels treballs més significatius publicats per la primera generació de sociòlegs i acabar amb unes quantes preguntes a la sociologia que s'acosta. Vol ser açò un petit exercici de sociologia del coneixement que estudia la connexió entre l'activitat cognoscitiva i les circumstàncies històrico-ambientals en què es desenvolupa, encara que només siga per no caure en allò que qui ignora el context en què es desenvolupen les idees està condemnat a malentendre-les.

---

1. *Editorial*, «Debats», núm. 1 (1982), p. 3.

FUSTER: FILOSOFIA DE LA HISTÒRIA I APORIA SOCIAL

L'obra de Fuster² —no parle de la producció literària—, encara que s'inscriu com una de les rèpliques als plantejaments de la historiografia nacionalista espanyola, té per als valencians una connotació històrica específica, sobretot perquè tracta de fonamentar, al meu entendre, una *filosofia de la història local* i es constitueix com a referència interdisciplinària de l'aporia social valenciana contemporània.

La filosofia de la història té per finalitat comprendre l'ús de la història en el seu conjunt; demostrar que, malgrat les anomalies i inconseqüències manifestes que presenta, la història es pot contemplar com una unitat que encarna un pla general, el qual, si alguna vegada arribàssem a copsar-lo, illuminaria el curs detallat dels esdeveniments.³ No es tracta, doncs, de narrar els esdeveniments cronològicament, sinó de *dilucidar les característiques de tota una època o de tot un poble*.

Una història d'aquest tipus funda una consciència política, una consciència del fet que l'acció, l'evolució i el desenvolupament socials no són arbitraris, i combat la concepció del passat i del present interpretats a la llum de simplificacions conceptuals i generalitzacions abstractes i intemporal. En el cas del País Valencià, Fuster donarà *forma*, per primera vegada, a una societat sense formació històrica i, per tant, sense imatge pròpia.

Aquesta pretensió fusteriana té una finalitat *ontològica*, és a dir, tracta de descobrir en l'esdevenir històric allò que és distintiu *del valencià*, allò que estructuralment som, com a element diferenciador d'altres pobles, i amb això suscita l'aporia social sobre allò que encara no sabem que som i que podríem arribar a ser, amb el desig que, amb un esforç de voluntat col·lectiva, puguem arribar a ser-ho. L'ontologia es presenta aquí, si més no, com la interpretació de la nostra condició col·lectiva, ja que l'ésser no existeix fora del seu «succeir».

En paraules de l'autor mateix, es tracta d'analitzar el cas valencià en funció de criteris i valors valencians per tal de comprendre les causes i els efectes del nostre fracàs com a poble, i això respon a una necessitat de saber què som els valencians i per què som com som.

Valent-se de la història, la literatura, la geografia, el dret, la demografia i la filologia, és a dir, d'una multiplicat de fonts documentals —ell mateix dirà que és un text llargament somiat i producte d'infinites lec-

2. Fuster, J., *Nosaltres els valencians*, Edicions 62, Barcelona, 1964, 2a. ed.

3. Walsh, W. H., *Introducción a la Filosofía de la Historia*, Siglo XXI, Madrid, 1968.

tures—, Fuster tracta d'aïllar els condicionaments estructurals del País i la seua dimensió històrica en un intent sense precedents de comprendre la genealogia de la nostra collectivitat diferenciada —«de dissipar la nostra passivitat confusa, les causes i els efectes del seu fracàs, la nostra feblesa i el nostre marginalisme».

Aquest caire filosòfic de Fuster té poc a veure amb les versions hegelianes o spenglerianes de la història, i si haguéssim de buscar-li un parent llunyà arribaríem fins a Herder, a les seues *Ideas para la filosofía de la historia de la humanidad* (1774), on l'esmentat romàntic afirmava allò que «*toda nación tiene su propio principio o genio característico que se refleja en los fenómenos asociados a ella, en sus instituciones políticas, su código moral, su sistema jurídico, sus costumbres, aun en su ciencia y en su arte*».⁴

Fuster tracta, doncs, de trobar el fil conductor de la discontinuïtat històrica d'un poble que ell pensa unitari, d'una unitat diferenciada, d'una història frustrada en el temps i en l'espai. Sota els episodis històrics tracta de buscar les *uniformitats* que els presideixen, les *forces* que els impulsen i les *pautes repetitives* que reuneixen en un conjunt coherent fets heterogenis i dispersos. L'ambició de tot aquell qui pensa sobre la història és entendre-la com a unitat.

En insistir en la necessitat de presentar els fets històrics com un tot coherent i intel·ligible, Fuster provocà una ruptura en la ideologia burgesa local, que feia residir la seua força en una lectura *inconnexa i fragmentària* de la realitat, i d'aquesta manera havia pres força en la ideologia popular tot privant-la d'un univers unitari i significatiu. Una societat no existeix si no té una representació de la seua unitat; així, doncs, *unitat i especificitat* donen sentit a una «història particular» que deslegitima la narració burgesa i, al mateix temps, estableix les bases per a una nova legitimació historiogràfica.

La lectura de Fuster no és una lectura de *classe*, però sí que hi resideix una *dominació*, la nacional, que dóna peu a l'aparició de la memòria col·lectiva. Hi ha la idea que sota les diverses imatges de la història (espai) i els diversos ritmes temporals que la caracteritzen hi ha *un temps i un espai unitaris*, idea que, referida a les classes, va desenvolupar Bloch.⁵ Així, cada societat institueix un tipus específic de temporalitat i, com ha insistit recentment Mira, té els seus *moments* de reconeixement del si mateix i dels altres.⁶

4. Herder, J. G., *Ideas para la Filosofía de la historia de la humanidad*, Losada, Buenos Aires, 1959.

5. Bloch, M., *The historian's craft*, 1949. Traduït en F.C.E.

6. Mira, J. F., *Crítica de la nació pura*, Tres i Quatre, València, 1985.

Aquesta dimensió espàcio-temporal de la història de la nostra collectivitat no havia tingut mai una lectura ontològica d'aquest caire.

Resumint, Fuster crea un nou *centre* d'història, al voltant del qual es desenvoluparà tota una literatura social. Es tracta d'un relat il·lustrat, de modernitat, com es diu ara, que considera la història com un procés objectiu en el qual ens belluguem i la historicitat com un mode determinat de prendre consciència que formem part d'aquest procés. En altres paraules diríem que Fuster ens ofereix una lectura de *construcció* sense subjecte; d'aquí que el pas següent fos la polèmica sobre el subjecte.

En aquest context intel·lectual s'emmarquen dos processos:

a) l'un, *ideològic-científic*, i b) l'altre, *polític*. El primer afectarà la «consciència discursiva» i tindrà conseqüències vitals per a l'*status* de la investigació científico-social local, i el segon afectarà la «consciència pràctica» i la praxis de l'articulació política. En el primer s'embarquen les noves generacions universitàries, i és per això que pràcticament quasi totes les obres de ciència social publicades a partir dels anys seixanta fan referència a l'aporia fusteriana i naixen de la inquietud i l'interès pel *coneixement i emancipació* de la realitat que ens envolta. Des de les diverses vessants de la ciència social comença tot un ventall de producció científica que tracta de desvetlar la lectura trivialitzant de la realitat valenciana que, ja ho hem dit, durant tants anys ha amerat les classes populars.

En el segon, que és polític, s'emmarca el naixement de petits grups de tendència nacionalista i/o marxista que impulsen la descomposició del règim, tot esperant que la mort del dictador permeta de portar a la praxi bona part dels seus projectes ideològics.

Una de les lluites posteriors més rellevants entre les forces polítiques, la dels *símbols*, tindrà com a teló de fons precisament aquest problema, és a dir, el de la legitimació històrica. La dreta veurà amenaçat el seu *Volksgeist* tradicional, mentre l'esquerra nacionalista veurà frustrada la seua lectura i el seu projecte històrics. Deixem, però, l'anàlisi política per a una altra ocasió i limitem-nos a la literatura sociològica.

Fuster representa, doncs, la primera lectura omnicomprendiva que tracta de deslegitimar la lectura ideològica de la dreta i fa ressaltar les febleses de la realitat valenciana com a fet nacional, tot encoratjant les noves generacions a emprendre un esforç de reconstrucció social pròpia: «(...) aclarir l'entrellat històric i la seua influència en l'esdevenidor serà una tasca útil i terapèutica, (...) una obra com aquesta no pot ser concebuda sinó des d'una decisió de futur.»

Ara: l'anàlisi de Fuster té algunes debilitats, comprensibles en un es-

tudi d'aquestes característiques, debilitats que no radiquen tant en la seua èmfasi sobre l'agrariisme del país, la vertebració política o el conflicte lingüístic, com alguns han subratllat, com, atenint-nos a la vessant filosòfica, en la seua sobredosi de *necessitat històrica*, que ell fonamenta en sòlides condicions de possibilitat, però que, al meu entendre, tenen com a tendó d'Aquilles l'interrogant sobre la composició i la força de l'estructura social.

Sobre aquest darrer punt se centraria bona part dels estudiosos socials, i entre ells, des de diferents punts de vista, els sociòlegs, perquè el coneixement de l'estructura social ens podrà permetre de saber no sols bona part dels condicionaments ontològics actuals i el nostre grau de diferenciació (personalitat) respecte als altres, sinó també les nostres possibilitats de futur i, per tant, el seu grau de *necessitat*, o, com diu el mateix Fuster, «la distància entre el que som i el que hauríem de ser», si és que podem, afegesc jo, perquè potser la feblesa no està en els *homes*, com ell afirmava aleshores, sinó en l'estructura que els sosté.

Una lectura dels últims esdeveniments polítics locals —victòria aclaparadora del PSOE, guerra dels símbols, estatut segons el 143, etc.— ens podria donar molta llum respecte a aquest dilema per a alguns encara pendent. Abandonem per ara aquesta línia per tal de centrar-nos en la sociologia.

LA SOCIOLOGIA VALENCIANA

L'únic comentari de referència que tenim sobre les primeres temptatives de la sociologia local el devem a R. Ll. Ninyoles.⁷ En l'esmentat paper, Ninyoles descriu uns quants trets que caracteritzen la sociologia valenciana de la primera etapa; sociologia emancipadora, lligada a la preocupació per trobar noves orientacions al procés de recuperació nacional i per intentar possibles eixides democràtiques al règim anterior, desenvolupada en un ambient de lluita per les llibertats, etc. Escrits que tenen un interès per l'estructura sòcio-històrica, de caràcter teòricament crític, antiempirista, producte d'exercici artesanal, etc. L'autor fa una descripció encertada dels aspectes objectius d'aquests treballs. Ara: on no estaria ja d'acord és en la seua *hermenèutica*, en classificar-los com a estudis microsociològics i macrosociològics,⁸ on els primers tenen una pretensió de perspec-

7. Ninyoles, R. Ll. (ed.), *Estructura social del País Valencià*, «Introducció», Diputació de València, 1982.

8. La distinció-oposició micro/macrosociologia, que prové de l'interaccionisme sim-

tiva global de l'estructura social, mentre els segons es limiten a fer estudis monogràfics molt més limitats per a la comprensió de la dinàmica social, ni tampoc particeps de la seua postura quan classifica les investigacions que propicien el nostre coneixement sobre la realitat valenciana dividint-les en quatre posicions diferenciables des del punt de vista espacial-nacional. Potser això és degut fonamentalment al fet que emprem influències teòriques i metodològiques distintes.

Al meu entendre, la sociologia valenciana, com la major part de les aventures intel·lectuals, fou una sociologia-resposta a la realitat política i social del moment (1960-1980) *a)* caracteritzada pels problemes i les contradiccions del capitalisme tardà que afecten una societat en vies d'industrialització i modernització, *b)* ofegada pels condicionaments ideològics dels últims anys de la dictadura, i *c)* que arrossegava un problema històric d'opressió cultural (nacional). En aquest context, la sociologia, com altres ciències socials, es planteja el problema del coneixement de l'estructura social amb la finalitat de desvetlar la lectura burgesa de la realitat i, per tant, de denunciar la seua legitimació. Per a aquest primer grup de sociòlegs, la investigació aleshores no era separable, com veurem després, de la finalitat pràctica de contribuir a la formació d'una consciència crítica, nacionalista o marxista, o totes dues alhora, i potser per això els seus primers treballs no són un cúmul d'estudis heterogenis, exclusivament empírics o teòrics,⁹ macrosociològics o microsociològics, sinó que s'hi pot trobar un fil conductor vinculat tant a l'objecte que estudien com a la teleologia que els inspira.

La poca o molta sociologia d'aquest període és, per tant, un exercici de raó il·lustrada que tracta de desxifrar formes d'opressió amb l'esperança de desvetlar les contradiccions que subjauen a l'estructura social i illuminar el camí cap al canvi. Hi haurà qui s'aproximarà a l'estructura productiva, qui s'acostarà a la interacció comunicativa, qui emprerà metodològicament l'economia política, qui farà servir l'anàlisi del llenguatge, qui utilitzarà la tècnica de l'enquesta o l'estudi del padró, qui farà *content analysis*. En aquests darrers punts és on a mi em sembla que hi ha les diferències entre els sociòlegs de primera hora, és a dir, en el nivell analític on se situen i en la metodologia i les tècniques que entren.

Si jo hagués d'establir, doncs, un denominador comú a la sociologia

---

bòlic, és una discussió superada en la teoria sociològica. Una allusió recent a aquest debat la podeu veure en Tabboni, S., *Il tempo e lo spazio*, «Rassegna italiana di sociologia», núm. 4 (ottobre-dicembre 1985), Il Mulino.

9. Per a un aclariment, en el camp marxista, sobre la funció de la teoria i l'empíria, vegeu la recent discussió Thompson-Anderson, traduïda al castellà en Crítica i Siglo XXI.

valenciana de primera hora, diria que el seu punt de mira ha estat *l'anàlisi de la dominació* en tres nivells: sòcio-econòmic, ideològic-comunicatiu i polític; però en cadascun d'aquests nivells s'han emprat metodologies distintes (deixem les tècniques a banda), i si volem fer una sociologia de la sociologia caldria explicitar més que res les influències teòriques i les metodologies emprades per cadascú, per tal d'encertar en la nostra hermenèutica.¹⁰

Un esquema visual d'aquesta anàlisi, molt vinculada a les últimes aportacions de la teoria crítica habermasiana, i que ens podria servir d'eina heurística per a aclarir el text, es pot representar així:

<i>Modalitats de reproducció social</i>	<i>Interés constitutiu del coneixement</i>	<i>Tipus de ciència</i>
<i>1r. nivell</i> Treball	Control tècnic	Empírico-analítica
<i>2n. nivell</i> Interacció comunicativa	Control ideològic	Hermenèutica històrica i Anàlisi del llenguatge
<i>3r. nivell</i> Poder	Emancipació	Crítica

Dintre d'aquest esquema, i en el primer nivell, situaria l'estudi de les classes socials de Picó i Mollà, que empraren un tipus de ciència empírico-analítica en la seua aproximació al món del treball, i d'una manera directa o indirecta la tècnica de l'enquesta; en el segon, els treballs de Ninyoles, Aracil, Marqués, Reig-Picó i Salcedo, que estudien la interacció comunicativo-ideològica mitjançant l'anàlisi del llenguatge i, d'una o altra forma, empen la tècnica del *content analysis*, i tots plegats conflueixen al tercer nivell en una denúncia de la dominació i del poder des d'una postura crítica.¹¹

10. Gouldner, Therborn, Giddens, etc., són alguns dels autors que, a nivell general, han practicat recentment la sociologia de la sociologia.

11. Tots aquests autors tenen altres publicacions. D'una manera operativa, però, alludiré ací sols a les que per a mi són més significatives per a la finalitat d'aquest assaig.

LES CLASSES SOCIALS I LA DOMINACIÓ SÒCIO-ECONÒMICA

En aquest nivell s'emmarquen els estudis sobre les classes socials, fonamentalment el treball de Mollà¹² i els meus sobre l'empresariat¹³ i el moviment obrer,¹⁴ dues metodologies distintes d'aproximació a les classes.

En el cas de Mollà, l'estudi tracta de plasmar quins són els trets de la formació social i de l'estructura productiva valenciana en l'àmbit del capitalisme espanyol, o, cosa que és el mateix, quina *forma estructural* pren el capitalisme a casa nostra. La seua inspiració en el llibre de Fernández de Castro¹⁵ i les contínues referències als renovadors del marxisme francès,¹⁶ així com les categories que empra, el situen dintre de la vessant *estructuralista*.

La visió estructuralista posa l'èmfasi en la dinàmica inherent i imperativa de la formació social. Les relacions de classe i la dominació es reprodueixen mitjançant les relacions estructurals. Així, doncs, les classes mantenen posicions objectives en la divisió social del treball, coincideixen en les seues pràctiques de classe i són determinades estructuralment. En aquest cas, el materialisme atribueix al desenvolupament històric un caràcter de *necessitat*.

La crítica a l'estructuralisme es basarà en la seua sobrecàrrega ideològica i en la visió irremeiablement historicista que no pot defugir. Des del punt de vista analític, negligeix tant la pràctica de classe com la contemplació de les classes mitjanes, literatura que en el camp marxista es remun-tava ja a la socialdemocràcia germànica de finals del XIX,¹⁷ i que bona part dels sociòlegs marxistes havien assumit després de la segona guerra mundial.¹⁸ A finals del segle XX ja no es pot parlar de classes residuals. En el

12. Mollà, D., *El País Valencià com a formació social*, Prometeo, València, 1979. Aquest treball havia estat precedit per un paper elaborat per Marqués i Mollà i signat amb pseudònim, V. Peris i G. Sorolla, «El País Valencià. Problemas de la revolución socialista», *Horizonte Español*, Ruedo Ibérico, París, 1972.

13. Picó, J., *Empresario e industrialización: el caso valenciano*, Tecnos, Madrid, 1976.

14. Picó, J., *El moviment obrer al País Valencià sota el franquisme*, Tres i Quatre, València, 1978. Vegeu també P. Beneyto i J. Picó, *Los sindicatos en el País Valencià, 1975-1981*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1982.

15. Fernández de Castro, I., i Goytre, A., *Las clases sociales en España en el umbral de los 70*, Siglo XXI, Madrid, 1974.

16. Ens referim als treballs de Poulantzas i tot el corrent estructuralista que comença en Althusser.

17. Carter, R., *Capitalism, class conflict and the new middle class*, Routledge and Kegan Paul, Londres, 1985.

18. Abercombie, N., i Urry, J., *Capital, labour and the middle class*, G. Allen and Unwin, Londres, 1983.

nostre cas, ni les formacions polítiques postfranquistes ni la formació i la praxi dels sindicats mateixos no respongueren, poc després, a aquest tipus d'anàlisi.

El meu estudi sobre les classes socials considera els dos subjectes per separat (empresariat - moviment obrer), i s'acosta així a la metodologia *instrumentalista*. En el cas de l'empresariat es tractava de veure el paral·lisme estructural entre la situació empresarial valenciana del XIX i la del XX, és a dir, un estudi sobre el canvi social; però se'l contemplava parcialment com un sector de l'estructura burgesa local.

El treball estava influït per la literatura italiana del gènere¹⁹ en la seua vessant analítico-descriptiva, i feia incursions en la genealogia històrica,²⁰ i així s'apartava d'altres metodologies i refusava el model neoliberal schumpeterià.

L'instrumentalisme²¹ inspirat en la frase de Marx que «el govern de l'Estat modern no és sinó el consell d'administració dels negocis comuns de tota la burgesia» sosté que el poder de l'Estat és monopolitzat pels components de la classe beneficiària i és per això que la seua recerca²² tracta d'estudiar la composició de classe, de la classe dirigent, que és la que instrumentalitza els seus interessos propis. La crítica que li fan els estructuralistes és que la participació directa dels membres de la classe dirigent en el poder no és la causa sinó l'efecte de la relació objectiva entre les classes; per això ells no entren a considerar la composició dels grups de la classe dominant o dominada, perquè consideren la seua actuació determinada per l'estructura. Per tant, estructuralisme i instrumentalisme són dues metodologies distintes d'aproximació al mateix fenomen.²³

De tota manera, l'estudi de les classes vist des de l'empresariat té també les seues pròpies deficiències; manca d'una clara referència a la burgesia vinculada al capital financer autòcton i forà, i no considera la petita burgesia comercial ni l'agrària.

En el cas dels estudis sobre el moviment obrer —l'altra vessant de les classes— es partia d'una col·laboració de militància amb alguns exponents significatius de Comissions Obreres, i això tenia també influents connota-

19. Pagani, A., *La formazione dell'imprenditorialità*, Comunità, Milà, 1964, o també *Il nuovo imprenditore*, Franco Angeli, Milà, 1967.

20. Una obra clàssica és: Pollard, S., *The genesis of modern management*, Penguin Books, 1968.

21. Miliband, R., *El Estado en la sociedad capitalista*, Siglo XXI, Madrid, 1970.

22. Miliband, R., *The capitalist state: reply to N. Poulantzas*, «New Left Review», núm. 59 (1970).

23. Laclau, E., *The specificity of political: N. Poulantzas-Miliband debate*, «Economy and Society», vol. 4 (1975).

cions de l'experiència italiana. Panzieri, en la constitució dels «Quaderni Rossi 1960»,²⁴ havia proposat la investigació juntament amb el sindicat. Es tractava, doncs —mitjançant la tècnica oral—,²⁵ de recuperar la memòria col·lectiva, de desvetlar els instruments de lluita social i d'aclarir les estratègies (la praxi de classe). L'originalitat d'aquest treball consisteix en la mescla que hi ha d'activitat d'investigació i activitat sindical de transformació. Allò que els membres fundadors dels «Quaderni» havien anomenat *co-investigació*.²⁶ És a dir, que les classes no es podien definir sols per la seua posició en l'estructura social, sinó també per les formes de lluita. Resumint molt esquemàticament, podríem dir que per a l'estructuralisme el *subjecte* en la formació capitalista no s'ha de buscar, ens ve donat, mentre que per a l'instrumentalisme cal no sols identificar-lo sinó també conèixer-ne les pràctiques.

Vistes les classes des d'ambdós protagonistes, semblava que amb la metodologia instrumentalista es podria accedir millor que no des de l'estructuralisme al coneixement de la dinàmica de l'eix que vertebrava la societat, les classes. Al meu entendre, però, fins i tot acceptant com a vàlid aquest paradigma, les dues aproximacions metodològiques, independentment de les seues limitacions com a treballs artesanals, tenen una manca de fons que les invalida en bona part, ja que cap d'elles no considera, encara que siga per motius justificats, la variable més important per a l'estudi i la interpretació actual de les classes: l'Estat. Aquest, tant si s'empra una metodologia com si s'empra l'altra, queda definit avui en dia per la seua funció general com a factor de cohesió o unitat en una estructura social dividida en classes, i reflecteix i condensa totes les contradiccions pròpies de la nostra societat actual. No vull dir amb això que en els esmentats estudis no es tingués en compte l'Estat o que no s'hi fes referència, sinó que no se'l va tractar analíticament, i aleshores l'estudi de les classes té un sostre molt limitat, perquè es contemplen fora del seu nucli reproductor, que és l'aparell estatal.

Deixem a banda la justificació d'aquestes deficiències, molt condicionades per la situació política i acadèmica dels anys setanta, en la qual difícilment es podia recórrer a materials que permetessen esquemes d'interpretació més amplis, a causa de la manca de mitjans per a investigar, de les deficiències notables en la bibliografia accessible, etc., però sí que cal posar-les en relleu per a qui vulga emprendre futurs treballs.

24. Panzieri, R., *Lotte operaie nello sviluppo capitalistico*, P. B. Einaudi, Torí, 1976.

25. Vegeu «Debats», núm. 10, desembre de 1984.

26. Negri, T., *Del obrero masa al obrero social*, Anagrama, Barcelona, 1981.

Aquests estudis, amb les seues virtuts i les seues limitacions, s'emmarquen, doncs, en l'intent de copsar l'estructura de dominació productiva valenciana i, per tant, estan enfocats al món del treball, empren una metodologia empírico-analítica amb orientació marxista i tracten de desvetlar el control basat en la tècnica aplicada al sistema de producció.

EL LLENGUATGE I LA DOMINACIÓ IDEOLÒGICA

En aquest nivell s'emmarquen els estudis dirigits fonamentalment a la interacció comunicativa i, per tant, a l'anàlisi de l'aparell ideològic. Estan clarament situats dintre del camp de la sociologia del coneixement i hi podem situar els treballs de Ninyoles,²⁷ Aracil,²⁸ Marqués,²⁹ Reig-Picó³⁰ i Salcedo,³¹ en els tres primers casos hi ha una clara dedicació a l'anàlisi ideològica del llenguatge; en el nostre, a la ideologia moral-religiosa, i, en l'últim, al llenguatge de la comunicació cultural i socialitzadora, tots ells amb una clara referència al poder.

L'estudi de la ideologia s'interessa fonamentalment pel llenguatge perquè és dintre d'aquest on el *significat* es mobilitza en defensa de la dominació; el seu principal *locus* és el llenguatge de la vida quotidiana.³² Recentment, Bourdieu³³ ha estudiat les condicions polítiques i socials de la formació i l'ús del llenguatge i també l'*interaccionisme* sociològic que conté els trets de l'estructura social que ajuda a reproduir. Ahir com avui, les pràctiques simbòliques exerciten el seu propi tipus de violència, «una forma de violència invisible» que tracta d'amagar els mecanismes que la sustenten. Això ens porta a conèixer les formes en què les relacions de comunicació s'impliquen amb les del poder.

27. Ninyoles, R. Ll., *Idioma y poder social*, Tecnos, Madrid, 1972. Al voltant d'aquesta temàtica, Ninyoles ha publicat també a Prometeo, Cambio 16, Moll, Tres i Quatre, etc.

28. Aracil, Ll., *El teatro d'Escalante*, Introducció. Col·lecció Garbí, núm. 7, València, 1968. Vegeu també *Papers de sociolingüística*, Edicions de la Magrana, Barcelona, 1982.

29. Marqués, J. V., *País perplex*, Tres i Quatre, València, 1974.

30. Reig, R., i Picó, J., *Feixistes, rojos i capellans*, Editorial Moll, Mallorca, 1978.

31. Salcedo, S., *Integrats, rebels i marginats*, L'Estel, València, 1974.

32. Kress, G., i Hodge, R., *Language and ideology*, Routledge and Kegan Paul, Londres, 1979.

33. Bourdieu, P., *Ce que parler veut dire: l'économie des échanges linguistiques*, Fayard, París, 1981, i vegeu també *Sur le pouvoir symbolique*, «Annales», núm. 32 (1977), pp. 405-411.

En aquest àmbit d'anàlisi s'han de situar, al meu entendre, les aportacions de Ninyoles i Aracil. La lingüística havia estat preocupada sobretot per l'estructura interna de la llengua, que no era tractada com un objecte autònom i homogeni d'aprehensió social; era el cas d'alguns grans lingüistes com Saussure.³⁴ Aquest autor separava el llenguatge de les seues condicions socials de producció, utilització i reproducció, i així descurava les condicions socials i polítiques en les quals es legitima.

Ninyoles i Aracil —com havia fet a França Brunot en el seu monumental estudi sobre la història de la llengua francesa—³⁵ trenquen aquesta «amnèsia de la gènesi» i reconstrueixen el procés històric del bilingüisme. Si Brunot demostrava que fins a la Revolució Francesa el procés d'unificació lingüística va estar vinculat a la construcció de l'Estat monàrquic, Ninyoles ens explica com l'Estat monàrquic espanyol trenca la nostra unitat lingüística encetant així un llarg procés de dominació, i analitza detalladament el fenomen social del bilingüisme i la diglòssia.

Ara, mentre l'autor francès responsabilitza la unificació del mercat de treball com a instrument integrador del conflicte lingüístic (economia política), Ninyoles postula un examen dels factors econòmics, socials i ideològics de la situació, per a la qual cosa cal localitzar les *situacions d'status* i analitzar els *mecanismes de substitució*. Hi ha, per tant, en aquest darrer una major inflexió metodològica en la importància dels grups de referència i en la vessant psicosocial del problema. El recurs a la sociologia crítica de Mills i al conflicte i el canvi vists des de les posicions d'*status* (Dahrendorf) fa que Ninyoles s'allunye dels postulats que havien imperat en l'anàlisi marxista i introdueix elements fonamentals de la sociologia comprensiva alemanya.

Per la seua banda, Aracil, que dissenteix de l'aproximació sociolingüística del seu col·lega,³⁶ en analitzar el teatre d'Escalante incideix en el paper que va representar l'idioma com a *signe de classe* i com a símbol de subordinació cultural en el període clau de la Restauració, quan els motles encara estamentals de la societat de l'*ancien régime* van ser substituïts pels marcs informals de la societat «oberta» o classista. L'autor observa els processos sociolingüístics d'una manera dialèctica tot subratllant les funcions lingüístiques de la societat.

L'anàlisi de la dominació ideològica a través del llenguatge té ací un component fonamentalment espàcio-nacional, que adquireix una rellevàn-

34. Saussure, F. de, *Curso de lingüística general*, Losada, Buenos Aires, 1967.

35. Brunot, F., *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, Armand Colin, París, 1905.

36. Vallverdú, F., *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Edicions 62, Barcelona, 1980.

cia especial. Tractada, com fan tots dos, des del punt de vista històric, és obvi que la gènesi no faça referència a la classe i sí a l'*status*, ja que el fenomen comença en la societat estamental.

En Marqués, l'estudi de la ideologia és en certa mesura un estudi del *llenguatge social*, un mitjà a través del qual la «narració» és produïda i reproduïda. L'autor no es mostra preocupat per les bases socials de la ideologia ni per posar en evidència la seua funció social. Així, doncs, si haguéssim de buscar un referent general a aquest assaig pre-científic, com ell l'anomena amb prou raó, no aniríem a Lukács, que estudia la correspondència entre ideologia i classe,³⁷ ni a Mannheim,³⁸ que subratlla els aspectes teòrics i metodològics del coneixement, sinó al *Novum Organum*.³⁹

En efecte, la teoria baconiana dels *idola* (1620) —concepcions falses o tortes de la realitat— dirigeix la seua atenció cap a l'origen social de l'error, i anticipa així un tema central en la sociologia del coneixement: la ideologia. Es tracta de desvetlar la distorsió del llenguatge per tal de comprendre la doble imatge, l'estrabisme de la societat. L'ofuscament de la raó pels *idola theatri* deriva del fet que les representacions i les opinions que tots heretem tenen per elles mateixes un cert caràcter d'autoritat, de la qual el pensament humà sols pot sostroure's si recorre a la seua capacitat crítica. Així ho confessa també l'autor de les «notes sobre la ideologia valenciana», on tracta de desvetlar, en paraules seues, la presència de visions distorsionades de la nostra realitat: «El País Valencià se'ns presenta com un conjunt d'imatges, mites, idees i activitats que orienten la nostra vida diària.» És a dir, que la vida quotidiana està colonitzada per signes que són presentats i repetits com «les coses com són» amb un impenetrable «sentit comú» que no es posa mai en dubte.

En aquest assaig, els elements lingüístics són emprats no com a objecte d'anàlisi sinó com a suport d'una anàlisi d'ideologies, tot assenyalant, a tall de suggeriment, els diversos nivells en què es mou la ideologia, la seua funció i la seua capacitat de desdoblament. No és que amb això l'autor s'oblidi de l'òptica de classe com un factor causant de la distorsió, sinó que l'èmfasi hi és més en les *formes* de la distorsió que no en l'*estructura* que les condiona, i és per això que el llibret té un regust baconià.

En aquest sentit l'anàlisi del llenguatge de la vida quotidiana es proposa sotmetre a prova l'estructura de les representacions més que la de les accions, dels mecanismes més petits i íntims que regulen les relacions socials. La seva finalitat principal és reflexionar sobre la construcció dels

37. Lukács, G., *Historia y conciencia de clase*, Grijalbo, Barcelona, 1969.

38. Mannheim, K., *Ideología y utopía*, Aguilar, Madrid, 1966.

39. Bacon, F., *Novum Organum*, Orbis, Barcelona, 1984.

significats que regulen l'acció col·lectiva desemmascarant l'entrellat ideològic construït col·lectivament per tot allò que es dona per descomptat, per la qual cosa sembla indiscutible, més enllà de tot dubte.

La crítica del llenguatge com a instrument crucial del pensament ja havia tingut una bona presència en el debat cultural vienès,⁴⁰ però la seua expansió cal situar-la després de la segona guerra mundial, no sols en els països que havien sofert règims feixistes,⁴¹ on s'ha examinat exhaustivament la seua funció social, sinó fora d'ells, com han estat els casos més recents de Lefort⁴² i Castoriadis,⁴³ els quals, des d'altres vessants, han estudiat la dimensió simbòlica del món social mitjançant la qual els éssers humans creen les seues formes de representació col·lectiva.

Per un altre costat, l'estudi Església-societat de Reig-Picó és una crítica de les estructures eclesiàstiques i de la ideologia religiosa, associat a la protesta política contra el sistema. El cristianisme tradicional, unit estretament a la cultura clerical i vinculat íntimament al sistema de poder polític-econòmic, hi és analitzat en relació amb les *funcions ideològiques* que exerceix en el sistema de poder. És una crítica de la religió com a ideologia, en tant que sistema de representacions de fe que entrebanca el procés de la raó. El cristianisme establert ha complert una funció important en la legitimació i estabilització del sistema existent.

Metodològicament, el llibre no tracta d'analitzar la relació de l'home amb allò sagrat,⁴⁴ amb una aproximació psicosocial a l'estil de la sociologia comprensiva, ni tan sols l'entén com un fenomen social universal vinculat sociològicament a l'estructura social, com ho fa la tradició estructural-funcional,⁴⁵ sinó que més aviat s'apropa a l'obra de Holbach, la *teoría del engaño del clero*,⁴⁶ que té com un dels principals components la crítica de la ideologia dirigida contra l'*ancien régime*. Holbach tracta la religió com el poder integrador de la societat que anul·la el poder emancipador social de la burgesia. Doncs bé, en aquest llibre la ideologia religiosa serveix en bona mesura com a justificació de les relacions de poder establides, i actua

40. Janik, A., i Toulmin, S., *La Viena de Wittgenstein*, Taurus, Madrid, 1974.

41. Vegeu, p.e., Winkler, L., *La función social del lenguaje fascista*, Ariel, Barcelona, 1979.

42. Lefort, C., *Les formes de l'histoire: essais d'anthropologie politique*, Gallimard, París, 1979.

43. Castoriadis, C., *L'institution imaginaire de la société*, Seuil, París, 1975.

44. Un dels paradigmes en aquesta vessant seria Wach, J., *Sociology of religion*, Chicago, 1944.

45. L'exemple més significatiu és *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, de Durkheim.

46. Matthes, J., *Introducción a la sociología de la religión*, Alianza, Madrid, 1971.

com a espill deformador i element taponador no de l'emancipació de la burgesia sinó, en aquest cas, de la classe treballadora.

La crítica de la religió com a crítica d'una ideologia posa en relleu, durant tot el període de la dictadura, les relacions vinculants de l'aparell eclesial amb el sistema de poder polític i social de la realitat valenciana, i la seua configuració subordinada en el marc de l'Estat espanyol, subordinació que s'estén a les forces econòmiques, polítiques i culturals.

Per últim, el treball de Salcedo tracta d'aclarir les formes i el grau de permeabilitat o de refús dels joves a ser integrats en la ideologia oficial. Refusant la línia sòcio-estadística d'anàlisi, l'autor emprà metodològicament l'empatia sòcio-cultural per a estudiar les característiques dels grups juvenils en la seua resistència o la seua adscripció a la socialització que imposen les estructures formals de la societat.

Es tracta de conèixer les actituds dels joves respecte als models culturals legalitzats i la seua resistència a les expectatives institucionals. Aporta així una anàlisi dels comportaments juvenils en relació amb un conjunt de conviccions morals, costums, idees i valors que constitueixen el sostre cultural d'una societat, i representen el quadre de referència que guia tot individu en resoldre els seus propis problemes d'adaptació i integració. Té, per tant, una certa vessant antropològica durkheimiana, la qual mescla amb les aportacions més recents de la *youth culture* saxona iniciada per Abrams a Anglaterra⁴⁷ i sistematitzada més tard als Estats Units per Eisenstadt.⁴⁸

Salcedo, molt sensible als aspectes culturals dels canvis generacionals, ha seguit sempre de prop la sociologia dels *teenagers*, el naixement de la cultura juvenil, els moviments estudiantils i les protestes contraculturals des de Berkeley fins ara; tot això el fa especialment apte per a estudiar i copsar les repercussions que aquestes anomenades subcultures han tingut en la realitat valenciana. Bona part d'aquests moviments són intents de resoldre col·lectivament els problemes que es deriven de les contradiccions de l'estructura social, formes de resistència a la ideologia oficial dominant que, en aquests darrers anys, han tingut una gran expansió i repercussió.

De tots aquests autors, els sociolingüistes són els que presenten una major continuïtat en el seu treball; cap dels altres no ha continuat en el terreny de la sociologia del coneixement ni en l'anàlisi social del llenguatge aplicat a la nostra societat, al qual tampoc no s'han incorporat estudiosos des del camp de la filologia valenciana.

Per a finalitzar caldrà dir que en totes aquestes aproximacions hi ha un tractament més o menys directe de la ideologia, i es fa emprant una

47. Abrams, M., *The teenager consumer*, Routledge and Kegan, Londres, 1959.

48. Eisenstadt, S. N., *From generation to generation*, Free Press, Chicago, 1956.

anàlisi del llenguatge. Estudiar la ideologia és en bona mesura estudiar les idees que han distorsionat la realitat en favor del sistema de dominació, idees que han penetrat profundament en el discurs popular. Suposa, per tant, una crítica de l'univers simbòlic de la realitat tal com estava construïda històricament, una lectura de destrucció (*critica destruens*) per tal de possibilitar una altra construcció d'aquesta mateixa realitat.

La sociologia valenciana, tanmateix, no es tanca en aquest grapat d'autors; caldria ficar-hi dintre altres aportacions significatives, com ara les d'Aguiló,⁴⁹ Enric Sebastià,⁵⁰ R. Reig⁵¹ i J. Sorribes,⁵² i molts dels treballs de geografia, economia, antropologia o història que han conreat la interdisciplinarietat. Aguiló, per exemple, ens proporciona un tractament detallat dels avatars electorals dels partits polítics en un moment decisiu de la seua conformació històrica; Sebastià fa un repàs de la imatge de la burgesia i el proletariat valencians en les novel·les de Blasco Ibáñez; Reig es centra en un moment decisiu de la formació històrica de la classe obrera, etc., etc. Una anàlisi, però, més ambiciosa de tota aquesta literatura suposaria abraçar la quasi totalitat de la producció social interdisciplinària, la qual cosa no és la pretensió d'aquest paper.

LA CIÈNCIA SOCIAL I EL PODER

Aquests darrers anys s'ha enllestit una gran quantitat d'estudis des de quasi totes les vessants de les ciències socials. La història ha tingut un tractament més prolífic i sistemàtic, i s'han cobert els grans trets que van des de l'*ancien régime* fins a la guerra civil. Le geografia en la vessant demogràfica, i l'economia en els seus aspectes comercials i estructurals, han bastit una imatge prou clara del desenvolupament i la constitució d'allò que avui anomenem País Valencià.

De tota manera, i mitjançant aquestes aportacions, s'ha arribat a tenir una certa imatge de la composició del poder local; el que ja no tenim tan clar són les vinculacions d'aquest poder local amb l'aparell de l'Estat central, que és avui en dia el gran protagonista del poder.

49. Aguiló, L., *Sociología electoral valenciana (1903-1923)*, Facultad de Derecho, València, 1976.

50. Sebastià, E., *València en les novel·les de Blasco Ibáñez. Proletariat i burgesia*, L'Estel, València, 1966.

51. Reig, R., *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1982.

52. Sorribes, J., *Desarrollo capitalista y proceso de acumulación en el País Valenciano (1960-1975)*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1985.

Una referència històrica de síntesi a la composició del poder local hauria de plantejar-se l'estudi de la formació del capitalisme al País a la llum de l'Estat espanyol i els seus principals *moments acumuladors*, és a dir, els moments de naixement i de consolidació de la burgesia valenciana i els seus lligams polítics i econòmics —si és que n'hi havia— amb el poder de l'Estat modern.

No s'ha fet tampoc un estudi històric dels mitjans de comunicació, fonamentalment la premsa, que serveixa per a informar-nos de l'estructura ideològica i el seu impacte en la població valenciana al llarg de tots aquests anys. Pensem quanta claror hi donaria un *content analysis* sobre «Las Provincias» i «El Mercantil», o els diaris d'Alacant. I tot això contribuiria a resoldre uns quants dels interrogants ontològics que ha plantejat Fuster, i sobretot ens aclariria bastant les condicions de possibilitat del futur.

Si ens referim a l'actualitat, els economistes han estudiat bastant el canvi i les expectatives de l'estructura productiva, i els sociòlegs hem ajudat —per tot el que hem dit fins ací— a desvetlar alguns aspectes de les relacions socials que van aparellades amb aquesta estructura. Tanmateix, hi manca encara molt de material bàsic per a tenir una imatge més precisa de la nostra configuració actual.

D'altra banda, els darrers canvis que s'han produït en el desenvolupament del capitalisme tardà a tot el món han configurat una nova correlació de forces en la divisió internacional del treball i del poder;⁵³ la incorporació d'Espanya a Europa i el paper que aquesta vol jugar en la divisió dels blocs, i sobretot els canvis polítics que s'han produït a l'interior del País Valencià, ens forcen a canviar algunes de les nostres eines teòriques i metodològiques tradicionals.

Pensem, per exemple, que la divisió tradicional de l'estructura econòmica per sectors productius ha quedat obsoleta, s'ha trencat el marc estatal del mercat i s'hi configura un nou univers caracteritzat pels *sectors oligopolístic, competitiu i públic*.⁵⁴

Dintre d'aquesta classificació, l'estructura productiva del País Valencià se situaria més aviat en el sector competitiu, caracteritzat per una xarxa de petites i mitjanes empreses amb baix nivell de mecanització i professionalització, que no són *price-makers* i, per tant, estan sotmeses a diversos graus de dependència, bé al capital financer, local o forà, bé a la política administrativa de l'Estat.

53. Wallerstein, I., *The politics of the world economy*, Cambridge University Press, 1984.

54. Entre els autors que han insistit en aquest tema després de la segona guerra mundial hi ha C. B. Macpherson, *Do we need a theory of the state?*, «Arch. Europ. Sociol.», XVIII (1977), pp. 223-244.

Ara, la incorporació a Europa podria possibilitar que la importància exportadora del País pogués donar peu a un major pes específic del poder local en l'administració estatal. Tot dependrà de la potència de la nostra estructura productiva, i del paper que li facen tenir els polítics locals. Quan parlem d'estructura productiva no vull referir-me sols a la producció de béns materials i a la seua penetració en els mercats internacionals, sinó també a la producció cultural, sobretot en la vessant creativa, que hauria de conrear tant els aspectes particulars com els temes universals.

¿Dependrà d'això superar el sucursalisme històric que tant preocupa a alguns? ¿Hi romanen les seues causes, o estan ja jugades les cartes de la història i és inútil tota possibilitat de construcció d'un poder local que faça sentir la seua presència a l'Estat?

La resposta a aquestes preguntes és un repte a la ciència social local i podria ser molt il·luminadora no sols de la configuració política del País Valencià com a resultat d'un procés històric, sinó també per al coneixement de les seues condicions de possibilitat i expectatives de futur.

LA SOCIOLOGIA DELS VUITANTA

Superada la crisi del canvi polític, del règim dictatorial a la democràcia, però mantenint-s'hi les coordenades del capitalisme tardà gestades en l'actualitat pel partit socialista, una segona generació de sociòlegs s'ha incorporat a l'estudi del País Valencià, on ha canviat fonamentalment el marc polític distorsionador dels últims anys del franquisme.

Convertida la sociologia acadèmica en un cul-de-sac de difícil sortida, bona part d'aquests estudiosos han aprofitat les plataformes institucionals que ha proporcionat el nou poder local —Generalitat, Ajuntaments, etc.— per tal de trobar eixida a les seues inquietuds investigadores. Alguns, com Sanchis,⁵⁵ aprofundeixen en les darreres transformacions de l'estructura productiva i laboral; d'altres, com Tortosa,⁵⁶ han teoritzat sobre les distintes alternatives d'aproximació metodològica per estudiar les potencialitats dels diversos aspectes que componen la nostra estructura social. Un grup

55. Sanchis, E., *El trabajo a domicilio en el País Valenciano*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1984.

56. Tortosa, J. M., *Futuros para el País Valenciano*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1983.

—López,⁵⁷ Xambó,⁵⁸ Sanchis— s'ha centrat a treballar sobre la joventut, una baula dèbil del sistema, on es manifesten més intensament les seues contradiccions: atur, mercat de treball, sexe, fracàs escolar, etc. Altres treballs, encara en germen, estan convergint sobre diverses formes de la dominació i les seues conseqüències, com ara la condició de la dona, els sindicats de *white collar*, la marginació, etc.

A la iniciativa individual s'ha afegit la iniciativa institucional, i alguns departaments administratius de la Generalitat s'han abocat a fomentar estudis, trobades i congressos en una carrera desfermada vers la *modernització*. No és un fenomen nou; al Congrés del SPD alemany del 1958 primer⁵⁹ i després a les efeccions al Parlament anglès el 1964,⁶⁰ els germans socialistes europeus ja varen llançar els seus programes subratllant els aspectes programàtics de la modernització i relegant a segon terme les allusions a la *classe*. A l'esperit de *Jávea*, que alguns prebosts del PSOE a Madrid troben ara tan innovador, a Europa li ha crescut ja la barba.

D'altra banda, la societat valenciana va girant cada vegada més cap a una composició productiva molt integrada en les societats avançades, caracteritzades per: *a*) un augment considerable del sector terciari, *b*) l'expansió de tecnologies intermèdies vinculades al comerç exterior, que depèn del mercat internacional, *c*) la desaparició de la mà d'obra agrícola, *d*) l'aparició d'un sector públic cada vegada més desenvolupat (funcionariat local), *e*) la disminució de la població activa, etc. S'hi afegeix el canvi dels mitjans de comunicació social, que tant influeixen en la interacció comunicativa i el tipus de cultura i ideologització popular. Tot això ens porta a fer un esforç renovador de les categories analítiques que ens permeten de copsar millor el canvi i la transformació de la nostra societat actual.

Tanmateix, grans espais del coneixement social han restat sempre apartats o escassament coneguts. La sociologia urbana, la dels mitjans de comunicació social i la de la família romanen totalment inèdites; d'altres, com la sociologia política o la de les professions, a penes estan esbrinades. Aquesta dispersió i aquesta feblesa actuals tenen molt a veure amb la manca d'una vertebració acadèmica de la disciplina, la qual cosa impedeix un aprenentatge sistemàtic i, per tant, una orientació professional. La sociologia, però, igual com moltes altres disciplines de ciències socials a la universitat valenciana, ha patit durant molts anys de la síndrome colonitzadora forània i pro-

57. López, A., Marqués, J., i Martínez, A., *El fracaso escolar*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1985.

58. Xambó, R., *L'alliberament sexual dels joves*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1986.

59. Harrington, L., *Socialismo*, Fondo de Cultura Económica, México, 1978.

60. «Labour Party Annual Conference Report», 1963.

bablement encara es tardarà uns quants anys més a deixar-hi sentir de manera positiva l'autonomia universitària.

Caldrà dir, però, que si alguna cosa ha canviat des de la instauració de la democràcia són les condicions de possibilitat de fer cultura, i entre elles les de conrear les ciències socials, encara que també és veritat que aquestes últimes han contribuït bona cosa al canvi.

Potser per això, i ara que es parla tant de modernització, serà bo subratllar que l'acció té sempre una relació amb el saber, i que escriure llibres, com s'ha fet i es fa en aquests darrers anys, és un tipus especial d'acció que busca a les palpentes de realitzar el projecte de clarificar el món que ens envolta. Així, doncs, i tornant al començament d'aquest paper, caldrà dir que les «històries» que un grapat d'estudiosos han aplegat aquests vint últims anys no sols formen part del món social al qual pertanyen, sinó, cosa que és més important, ajuden a produir el món que descriuen. El *canvi* que des de la dècada dels seixanta s'ha produït al nostre voltant no ha estat aliè a l'exercici de la ploma, i bo serà, si volem aprofundir-hi, conrear-lo.